

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
GIOVANNIEGO PITRUZZELLI
przedstawiona w dniu 15 kwietnia 2021 r.¹

Sprawa C-882/19

Sumal, S.L.
przeciwko
Mercedes Benz Trucks España, S.L.

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Audiencia Provincial de Barcelona (sąd okręgowy w Barcelonie, Hiszpania)]

Odesłanie prejudycjalne – Konkurencja – Przedsiębiorstwo – Pojęcie –
Jednostka gospodarcza – Powództwo o odszkodowanie skierowane przeciwko spółce zależnej
spółki ukaranej przez Komisję z powodu naruszenia art. 101 TFUE – Dopuszczalność –
Przesłanki

1. W ramach postępowania dotyczącego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, który jest przedmiotem niniejszej opinii, zwrócono się do Trybunału o wyjaśnienie, czy osoba, która twierdzi, że poniosła szkodę wynikającą z antykonkurencyjnej praktyki, może się powołać na odpowiedzialność cywilną za tę szkodę wobec spółki zależnej spółki, która uczestniczyła we wspomnianej praktyce i została z tego powodu ukarana przez Komisję w drodze decyzji, która nie dotyczy spółki zależnej, przy założeniu, że owe spółki stanowią jedną „jednostkę gospodarczą”.
2. Jak wiadomo, teoria jednostki gospodarczej jest utrwalona w orzecznictwie Trybunału i Sądu, w którym została ona zastosowana w celu ukarania spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie jej spółek zależnych, poprzez swego rodzaju proces „oddolny”, który umożliwia przejście od spółek zależnych do spółki dominującej. W sprawie wniesionej do Trybunału przez sąd odsyłający chodzi natomiast o ustalenie, czy to samo pojęcie „jednostki gospodarczej” może uzasadniać „odgórny” proces przypisania odpowiedzialności, w wyniku którego spółka zależna ponosi odpowiedzialność za szkody spowodowane antykonkurencyjnym zachowaniem spółki dominującej.
3. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym został wniesiony w ramach sporu między Sumal SL (zwaną dalej „spółką Sumal”) a Mercedes Benz Trucks España SL (zwaną dalej „spółką MBTE”), którego przedmiotem jest naprawienie szkód, jakie spółka Sumal miała ponieść w związku z udziałem Daimler AG (zwaną dalej „spółką Daimler”), spółki dominującej spółki MBTE, w porozumieniu naruszającym art. 101 TFUE.

¹ Język oryginału: włoski.

I. Okoliczności faktyczne, postępowanie główne, pytania prejudycjalne i postępowanie przed Trybunałem

4. W latach 1997–1999 spółka Sumal, wnosząca apelację w postępowaniu głównym, nabyła na podstawie umowy leasingu dwa samochody ciężarowe grupy Daimler od spółki MBTE, będącej stroną przeciwną w postępowaniu głównym, za pośrednictwem koncesjonariusza Stern Motor S.L.

5. W dniu 19 lipca 2016 r. Komisja Europejska przyjęła decyzję C(2016)4673 final dotyczącą postępowania przewidzianego w art. 101 TFUE oraz art. 53 Porozumienia EOG² (zwaną dalej „decyzją z 2016 r.”), w której stwierdzono jednolite i ciągłe naruszenie art. 101 TFUE i art. 53 Porozumienia EOG, polegające między innymi na dokonaniu ustaleń w zmwie między głównymi producentami samochodów ciężarowych, w tym spółką Daimler, dotyczących określania cen i podwyższania cen brutto samochodów ciężarowych na terytorium EOG, które to ustalenia miały miejsce, jeśli chodzi o spółkę Daimler, w okresie od dnia 17 stycznia 1997 r. do dnia 18 stycznia 2011 r.

6. Spółka Sumal wytoczyła przed Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (sąd gospodarczy nr 7 w Barcelonie, Hiszpania) powództwo o odszkodowanie przeciwko spółce MBTE, wnosząc o zapłatę kwoty 22 204,35 EUR z tytułu szkód wynikających z naruszenia przepisów z zakresu ochrony konkurencji stwierdzonego decyzją z 2016 r., za które to naruszenie odpowiedzialność w jej opinii ponosi spółka MBTE jako spółka zależna spółki Daimler. Spółka MBTE zakwestionowała to powództwo między innymi ze względu na brak legitymacji biernej, ponieważ jedyną odpowiedzialną za naruszenie należało uznać spółkę Daimler, która ma osobowość prawną odrębną od osobowości prawnej spółki MBTE.

7. Wyrokiem z dnia 23 stycznia 2019 r. Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (sąd gospodarczy nr 7 w Barcelonie) oddalił powództwo, stwierdzając, że pozwana nie miała legitymacji biernej ze względu na to, że spółka Daimler była jedynym podmiotem prawnym, którego dotyczyło wszczęte przez Komisję postępowanie administracyjne w sprawie nałożenia kary, dotyczące kartelu, na którym opierały się roszczenia odszkodowawcze spółki Sumal.

8. Spółka Sumal wniosła apelację od wyroku Juzgado de lo Mercantil n. 7 de Barcelona (sądu gospodarczego nr 7 w Barcelonie) do Audiencia Provincial de Barcelona (sądu okręgowego w Barcelonie, Hiszpania), będącego sądem odsyłającym. Sąd ten wskazuje, że Trybunał nie wypowiedział się jeszcze w kwestii, czy powództwo o odszkodowanie wytoczone na podstawie decyzji stwierdzającej naruszenie reguł konkurencji, wydanej przez Komisję lub krajowy organ ochrony konkurencji, może być skierowane przeciwko spółce, której ta decyzja nie dotyczy, lecz która należy w całości do spółki wskazanej w owej decyzji jako sprawca naruszenia. Spółka Sumal podkreśla, że orzecznictwo krajowe różni się w tej kwestii. Niektóre sądy hiszpańskie przyznają taką możliwość na podstawie „teorii jednostki gospodarczej”, natomiast inne odrzucają ją, opierając się na założeniu, że teoria ta, choć pozwala przypisać spółce dominującej odpowiedzialność cywilną za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej, nie pozwala na odwrotną operację wobec braku kontroli spółki zależnej nad spółką dominującą.

² Sprawa AT.39824 – Samochody ciężarowe. Streszczenie tej decyzji zostało opublikowane w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej* (Dz.U. 2017, C 108, s. 6).

9. W tym kontekście Audiencia Provincial de Barcelona (sąd okręgowy w Barcelonie) zawiesił postępowanie i zwrócił się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„Czy doktryna jednostki gospodarczej, która wynika z orzecznictwa samego Trybunału, uzasadnia rozszerzenie odpowiedzialności spółki dominującej na spółkę zależną, czy też doktryna ta ma zastosowanie wyłącznie do rozszerzenia odpowiedzialności spółek zależnych na spółkę dominującą?

Czy rozszerzenie pojęcia jednostki gospodarczej w dziedzinie stosunków wewnątrz grupy powinno być dokonywane wyłącznie na podstawie kryteriów kontroli, czy też może się ono również opierać na innych kryteriach, w tym na fakcie, że spółka zależna mogła odnieść korzyść z działań stanowiących naruszenie?

W przypadku stwierdzenia możliwości rozszerzenia odpowiedzialności spółki dominującej na spółkę zależną, jakie byłyby przesłanki, które by to umożliwiały?

W przypadku udzielenia na powyższe pytania odpowiedzi opowiadających się za przyjęciem rozszerzenia odpowiedzialności za działania spółek dominujących na spółki zależne, czy zgodny z taką doktryną unijną jest przepis krajowy, taki jak art. [71 ust. 2 Ley de Defensa de la Competencia (ustawy 15/2007 o ochronie konkurencji, zwanej dalej „LDC”)³], który przewiduje jedynie możliwość rozszerzenia odpowiedzialności spółki zależnej na spółkę dominującą i to pod warunkiem sprawowania kontroli przez spółkę dominującą nad spółką zależną?”.

10. Spółka MBTE, rządy włoski i hiszpański oraz Komisja przedstawiły uwagi na piśmie w ramach niniejszego postępowania zgodnie z art. 23 statutu Trybunału. W ramach środków organizacji postępowania w rozumieniu art. 61 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Trybunał wezwał strony postępowania głównego oraz zainteresowanych w rozumieniu art. 23 statutu do udzielenia odpowiedzi na piśmie na określone pytania. Spółki Sumal i MBTE, rząd hiszpański oraz Komisja zastosowały się do tego środka. Sąd postanowił również zrezygnować z rozprawy pierwotnie wyznaczonej na dzień 1 grudnia 2020 r. oraz skierować do stron i zainteresowanych dodatkowe pytania wymagające odpowiedzi na piśmie. Spółki Sumal i MBTE, rządy hiszpański i włoski oraz Komisja udzieliły odpowiedzi na te pytania.

II. Analiza

A. W przedmiocie dopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

11. MBTE podnosi zarzut niedopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z dwóch powodów.

12. Po pierwsze, postanowienie odsyłające nie spełnia wymogów określonych w art. 94 regulaminu postępowania przed Trybunałem, ponieważ nie zawiera ani omówienia istotnych okoliczności faktycznych sprawy, jakie ustalił sąd odsyłający, ani wskazania okoliczności, na jakich oparte są pytania prejudycjalne, lecz jedynie powtarza twierdzenia dotyczące stanu

³ Ustawa z dnia 3 lipca 2007 r. (BOE nr 159 z dnia 4 lipca 2007 r., s. 28848).

faktycznego przedstawione przez strony postępowania głównego. Wreszcie, postanowienie odsyłające przedstawia nieprecyzyjny, częściowy i niedokładny obraz właściwego orzecznictwa krajowego⁴.

13. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału konieczność dokonania użytecznej dla sądu krajowego wykładni prawa Unii wymaga, by sąd ten określił faktyczne i prawne ramy, w jakich mieszczą się stawiane przez niego pytania, lub by przynajmniej wyjaśnił on założenia faktyczne, na których owe pytania są oparte. Wymogi te odnoszą się w szczególności do dziedziny konkurencji, w której występują złożone stany faktyczne i prawne⁵. W niniejszej sprawie – wbrew temu, co twierdzi spółka MBTE – przedstawienie w postanowieniu odsyłającym okoliczności faktycznych leżących u podstaw sporu w postępowaniu głównym jest wystarczające do wyjaśnienia powodów, które skłoniły sąd odsyłający do sformułowania trzech pierwszych pytań prejudycjalnych, i do zrozumienia ich zakresu. Umożliwiło ono również stronom i zainteresowanym w rozumieniu art. 23 statutu Trybunału przedstawienie uwag na piśmie w przedmiocie tych pytań.

14. Inaczej jest natomiast w przypadku czwartego pytania prejudycjalnego. Jak bowiem podnosi, po pierwsze, spółka MBTE w ramach zarzutu pierwszego dotyczącego niedopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, treść art. 71 ust. 2 LDC – ponadto wywnioskowana z kontekstu systemowego, w jaki się on wpisuje – została powtórzona w głównych zarysach dopiero przy formułowaniu czwartego pytania prejudycjalnego⁶. Postanowienie odsyłające nie zawiera żadnych wskazówek ani co do wykładni tego przepisu dokonanej przez sąd odsyłający, ani co do powodów, dla których uważa on, że przepis ów byłby niezgodny z wykładnią prawa Unii, która zezwalałaby na wniesienie przeciwko spółce zależnej powództwa o naprawienie szkód wynikających z antykonkurencyjnego zachowania spółki dominującej⁷.

⁴ Zdaniem spółki MBTE, wbrew temu, co wskazano we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, po pierwsze, w Hiszpanii nie istnieje żadne rozbieżne orzecznictwo w kwestii odpowiedzialności spółki zależnej za naruszenia prawa konkurencji popełnione przez jej spółkę dominującą, a po drugie, legitymacja bierna spółki zależnej spółki Daimler, która nie została wymieniona w decyzji z 2016 r., w ramach postępowania dotyczącego powództwa o odszkodowanie opartego na tej decyzji została uznana jedynie przez Juzgado de lo Mercantil n. 3 de Valencia (sąd gospodarczy nr 3 w Walencji, Hiszpania), przy czym orzeczenia te zostały uchylone w postępowaniu apelacyjnym.

⁵ Zobacz między innymi wyrok z dnia 5 marca 2019 r., Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, pkt 49).

⁶ Treść art. 71 ust. 1 i 2 LDC, wprowadzonego do tej ustawy w celu przetransponowania dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE z dnia 26 listopada 2014 r. w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej, objęte przepisami prawa krajowego (Dz.U. 2014, L 349, s. 1), została przytoczona w uwagach rządu hiszpańskiego. Ustęp 1 tego artykułu stanowi, że „[o]soby naruszające przepisy ustawy o ochronie konkurencji ponoszą odpowiedzialność za wyrządzone przez nie szkody i straty”. W ust. 2 lit. a) wskazano, że „za naruszenie prawa konkurencji uważa się każde naruszenie art. 101 lub 102 [TFUE] lub art. 1 lub 2 niniejszej ustawy”, natomiast ust. 2 lit. b) stanowi, że „działania danej spółki mogą być również przypisane spółkom lub osobom ją kontrolującym, chyba że na jej zachowanie gospodarcze nie ma wpływu żadna z owych spółek lub osób”.

⁷ Sąd odsyłający nie zwrócił ponadto uwagi na to, że w swoim obecnym brzmieniu art. 71 ust. 2 LDC jest wynikiem zmiany wprowadzonej przez Real Decreto-ley 9/2017 z dnia 26 maja 2017 r. (BOE nr 126 z dnia 27 maja 2017 r., s. 42820). Natomiast w zakresie, w jakim przepis ten ma wyraźnie materialny, a nie jedynie proceduralny charakter, można się zastanawiać, czy – jak twierdzi spółka MBTE w ramach zarzutu drugiego dotyczącego niedopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym – zgodnie z art. 22 ust. 1 dyrektywy 2014/104, na podstawie którego środki krajowe transponujące przepisy materialne tej dyrektywy nie mają zastosowania z mocą wsteczną, przepis ów ma zastosowanie do powództwa takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, które wprawdzie zostało wytoczone po wejściu w życie rzeczony dyrektywy, lecz dotyczy okoliczności faktycznych, które miały miejsce przed jej przyjęciem i wejściem w życie. W tym względzie pragnę zauważyć, że pytanie prejudycjalne dotyczące między innymi wykładni pojęcia „z mocą wsteczną” zawartego w art. 22 ust. 1 dyrektywy 2014/104, w odniesieniu do przepisów transponujących tę dyrektywę do prawa hiszpańskiego, jest obecnie rozpatrywane przez Trybunał w zawisłej przed nim sprawie C-267/20. W przedmiocie zakresu zastosowania *ratione temporis* dyrektywy 2014/104 zob. ogólnie wyrok z dnia 28 marca 2019 r., Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, pkt 24–34) i opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:32, pkt 60–64).

15. W tych okolicznościach zarzut niedopuszczalności podniesiony przez spółkę MBTE i oparty na naruszeniu wymogów określonych w art. 94 regulaminu postępowania przed Trybunałem powinien moim zdaniem zostać oddalony w odniesieniu do trzech pierwszych pytań prejudycjalnych i uwzględniony w odniesieniu do czwartego pytania prejudycjalnego.

16. Spółka MBTE twierdzi, po drugie, że pytania prejudycjalne zadane przez Audiencia Provincial de Barcelona (sąd okręgowy w Barcelonie) są czysto hipotetyczne. Trzy pierwsze pytania nie mają żadnego związku z okolicznościami faktycznymi postępowania głównego, ponieważ spółka Sumal ani nie podniosła, ani nie udowodniła okoliczności mogących uzasadnić rozszerzenie na spółkę MBTE odpowiedzialności za naruszenia popełnione przez spółkę Daimler, lecz oparła swoje powództwo wyłącznie na decyzji z 2016 r.

17. W tym względzie należy przypomnieć, że jedynie do sądu krajowego, przed którym zawisł spór w postępowaniu głównym i na którym spoczywa odpowiedzialność za wydanie orzeczenia, należy – przy uwzględnieniu okoliczności konkretnej sprawy – zarówno ocena, czy do wydania wyroku jest mu niezbędne uzyskanie orzeczenia prejudycjalnego, jak i ocena znaczenia pytań, które przedkłada on Trybunałowi. W związku z tym, jeśli zadane pytania dotyczą wykładni przepisu prawa Unii, Trybunał jest co do zasady zobowiązany do wydania orzeczenia. Z powyższego wynika, że pytania dotyczące prawa Unii korzystają z domniemania posiadania znaczenia dla sprawy. Odmowa wydania przez Trybunał orzeczenia w przedmiocie pytania prejudycjalnego zadanego przez sąd krajowy jest możliwa tylko wtedy, gdy jest oczywiste, że wykładnia przepisu prawa Unii, o którą wnosi sąd krajowy, nie ma żadnego związku ze stanem faktycznym czy przedmiotem postępowania głównego, gdy problem ma charakter hipotetyczny lub gdy Trybunał nie dysponuje informacjami w zakresie stanu faktycznego lub prawnego niezbędnymi do udzielenia użytecznej odpowiedzi na pytania, które zostały mu zadane⁸.

18. W niniejszej sprawie należy zauważyć, że trzy pierwsze pytania prejudycjalne dotyczą dopuszczalności na gruncie prawa Unii powództwa o odszkodowanie, takiego jak wniesione przez spółkę Sumal przeciwko spółce MBTE, skierowanego nie przeciwko spółce ukaranej przez Komisję za naruszenie reguł konkurencji Unii, lecz przeciwko spółce zależnej, której nie dotyczyła decyzja stwierdzająca to naruszenie. Okoliczność, że – jak twierdzi spółka MBTE – spółka Sumal powołała się jedynie na decyzję z 2016 r. w celu dochodzenia odpowiedzialności za szkody wynikające z antykonkurencyjnego zachowania swojej spółki dominującej, nie ma znaczenia dla oceny dopuszczalności wspomnianych wyżej pytań prejudycjalnych, ponieważ pytania te zmierzają właśnie do uzyskania od Trybunału wyjaśnienia, czy i w jakich warunkach taka odpowiedzialność może powstać⁹. Zarzut niedopuszczalności trzech pierwszych pytań prejudycjalnych, oparty na ich rzekomo hipotetycznym charakterze, powinien zatem moim zdaniem zostać oddalony.

B. W przedmiocie pytań prejudycjalnych pierwszego, drugiego i trzeciego

19. W ramach trzech pierwszych pytań prejudycjalnych, które należy rozpatrzyć łącznie, sąd odsyłający zwraca się zasadniczo do Trybunału z pytaniem, czy spółka zależna może zostać uznana za odpowiedzialną za naruszenie reguł konkurencji Unii popełnione przez jej spółkę dominującą na podstawie pojęcia „jednostki gospodarczej”, a jeśli tak, to jakie są przesłanki uznania takiej odpowiedzialności.

⁸ Zobacz między innymi wyrok z dnia 3 września 2020 r., Vivendi (C-719/18, EU:C:2020:627, pkt 32, 33 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁹ Wszystkie pozostałe przesłanki powództwa spółki Sumal, na które powołuje się spółka MBTE, dotyczące w szczególności istnienia i rozmiaru podnoszonej szkody, powinny zostać ustalone przez sąd krajowy.

20. Jak wskazano, pytania te pojawiają się w kontekście powództwa odszkodowawczego typu „follow-on”, to znaczy powództwa mającego na celu uzyskanie naprawienia szkód spowodowanych naruszeniem reguł konkurencji stwierdzonym wcześniej przez krajowy lub europejski organ ochrony konkurencji. W niniejszej sprawie takie stwierdzenie zostało dokonane w decyzji z 2016 r. Wnosząca apelację w postępowaniu głównym wytoczyła powództwo przeciwko spółce MBTE, zleceniodawcy jej kontrahenta w ramach sprzedaży samochodów ciężarowych, która miała miejsce w okresie działania kartelu ukaranego tą decyzją, podnosząc, że poniosła szkodę z powodu wzrostu cen spowodowanego przez kartel, w wyniku którego spółka MBTE zastosowała dopłatę do ceny w wysokości 20% w ramach wspomnianej sprzedaży. Powództwo wytoczone przez spółkę Sumal wydaje się opierać jedynie na przesłance udziału w kartelu spółki dominującej spółki MBTE, stwierdzonego przez Komisję w decyzji z 2016 r.

21. Spółka MBTE twierdzi przede wszystkim, że biorąc pod uwagę cechy powództwa wytoczonego przeciwko niej przez spółkę Sumal, interpretowanie teorii jednostki gospodarczej w taki sposób, aby rozszerzyć na nią odpowiedzialność spółki Daimler, byłoby sprzeczne z art. 16 ust. 1 rozporządzenia nr 1/2003¹⁰. Posiłkowo podnosi ona, że teoria jednostki gospodarczej nie pozwala na rozszerzenie odpowiedzialności w sposób odgórny na spółkę zależną, jak to uczynił sąd odsyłający. Spółka Sumal oraz rządy włoski i hiszpański sugerują natomiast, aby Trybunał przyjął rozszerzającą wykładnię teorii jednostki gospodarczej, która umożliwiłaby uznanie pod pewnymi warunkami odpowiedzialności spółki zależnej za szkodę wynikającą z naruszenia reguł konkurencji Unii popełnionego przez spółkę dominującą. Komisja utrzymywała początkowo, że w kontekście publicznoprawnego stosowania przepisów prawa konkurencji w obecnym stanie orzecznictwa co do zasady nie jest możliwe rozszerzenie na spółkę zależną odpowiedzialności za naruszenia popełnione przez spółkę dominującą, ponieważ spółka zależna nie wywiera decydującego wpływu na zachowanie spółki dominującej na rynku, nie wykluczając jednak, że poszkodowany w wyniku antykonkurencyjnych praktyk stosowanych przez spółkę dominującą może wytoczyć powództwo o odszkodowanie przeciwko jednej z jej spółek zależnych w przypadku następstwa prawnego przedsiębiorstw lub restrukturyzacji, jeżeli istnieje ciągłość gospodarcza między dwoma podmiotami lub, na warunkach określonych w mającym zastosowanie prawie krajowym, jeżeli odpowiedzialna spółka dominująca nie posiada aktywów mogących zaspokoić roszczenia odszkodowawcze powoda. W odpowiedziach na pytania zadane przez Trybunał Komisja częściowo zmieniła swoje stanowisko, sugerując, aby odpowiedzieć na pierwsze trzy pytania prejudycjalne w ten sposób, że art. 101 TFUE nie stoi na przeszkodzie temu, aby noszące znamiona naruszenia zachowanie spółki dominującej zostało przypisane spółce zależnej, jeżeli obie spółki stanowią część tego samego przedsiębiorstwa, a sąd krajowy stwierdzi, że zachowanie spółki zależnej jest związane z elementem stanowiącym naruszenie lub w każdym razie, jeżeli obie spółki stanowią część tego samego przedsiębiorstwa, a uzyskanie przez poszkodowanych pełnego naprawienia poniesionej szkody bezpośrednio od spółki dominującej jest niemożliwe lub nadmiernie utrudnione.

22. Pomimo bezprecedensowego charakteru pytań prejudycjalnych zadanych przez Audiencia Provincial de Barcelona (sąd okręgowy w Barcelonie) uważam, że można na nie odpowiedzieć w oparciu o wskazówki wynikające z orzecznictwa dotyczącego pojęcia „jednostki gospodarczej”. Analiza tego orzecznictwa powinna być zatem punktem wyjścia.

¹⁰ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 traktatu (Dz.U. 2003, L 1, s. 1).

1. W przedmiocie pojęcia przedsiębiorstwa w prawie konkurencji Unii i „teorii jednostki gospodarczej”

23. W prawie Unii znaczenie i zakres pojęcia „przedsiębiorstwa” są nieodłącznie związane z uregulowaniami, w które pojęcie to się wpisuje, oraz z różnymi celami, które przyświecają danym uregulowaniom. W prawie konkurencji funkcjonalny charakter pojęcia „przedsiębiorstwa” należy rozumieć pod dwoma względami.

24. Po pierwsze, jak zauważył rzecznik generalny F.G. Jacobs w swojej opinii w sprawach połączonych AOK Bundesverband i in., pojęcie to „skupia się raczej na rodzaju wykonywanej działalności, a nie na cechach podmiotu ją wykonującego”¹¹. Na konkurencję składa się i ma wpływ działalność gospodarcza, a zatem prawo mające na celu jej ochronę może być w pełni skuteczne tylko wtedy, gdy jego przepisy i zakazy mają zastosowanie do podmiotów gospodarczych. Z tego powodu art. 101 i 102 TFUE odnoszą się w sposób ogólny do „przedsiębiorstw”, pomijając wszelkie odniesienia do ich struktury prawnej. Jeżeli dana działalność ma charakter gospodarczy, osoby, które ją wykonują, podlegają postanowieniom tych artykułów, niezależnie od ich formy prawnej lub przepisów i zasad finansowania, którym podlegają w danym państwie członkowskim¹².

25. Po drugie, kwalifikacja danej działalności jako gospodarczej – a zatem podmiotu jako przedsiębiorstwa – do celów stosowania prawa konkurencji zależy od badanego kontekstu¹³. Podobnie wskazanie podmiotów wchodzących w zakres pojęcia przedsiębiorstwa zależy od przedmiotu zarzucanego naruszenia¹⁴.

26. W świetle funkcjonalnego charakteru przyjętego w orzecznictwie pojęcia „przedsiębiorstwa” i nieistotności formy prawnej podmiotu wykonującego działalność gospodarczą można uznać, że różne prawnie niezależne podmioty stanowią jedno przedsiębiorstwo, jeżeli działają na rynku jako jedna „jednostka gospodarcza”.

¹¹ C-264/01, C-306/01, C-354/01 i C-355/01, EU:C:2003:304, pkt 25 opinii.

¹² Zobacz między innymi wyroki: z dnia 23 kwietnia 1991 r., Höfner i Elser (C-41/90, EU:C:1991:161, pkt 21); z dnia 17 lutego 1993 r., Poucet i Pistre (C-159/91 i C-160/91, EU:C:1993:63, pkt 17); z dnia 22 stycznia 2002 r., Císal (C-218/00, EU:C:2002:36, pkt 22); z dnia 1 lipca 2008 r., MOTOE (C-49/07, EU:C:2008:376, pkt 21).

¹³ Zobacz przykładowo wyrok z dnia 1 lipca 2008 r., MOTOE (C-49/07, EU:C:2008:376, pkt 25).

¹⁴ Zobacz przykładowo wyrok z dnia 6 marca 1974 r., Istituto Chemioterapico Italiano i Commercial Solvents/Komisja (6/73 i 7/73, EU:C:1974:18, pkt 41), w którym do celów stosowania obecnego art. 102 TFUE pojęcie przedsiębiorstwa zostało zastosowane wyłącznie do powództwa, które obie spółki, którym zarzucono naruszenie, wytoczyły wspólnie przeciwko spółce trzeciej, która zaopatrywała się u nich; zob. także wyrok z dnia 12 lipca 1984 r., Hydrotherm Gerätebau (170/83, EU:C:1984:271, pkt 11), w którym Trybunał stwierdził, że w ramach prawa konkurencji pojęcie przedsiębiorstwa „należy rozumieć jako odnoszące się do jednej jednostki gospodarczej z punktu widzenia przedmiotu porozumienia”.

27. Teoria „jednostki gospodarczej” została rozwinięta w latach 70. i była wykorzystywana przez Trybunał zarówno do wyłączenia porozumień zawieranych w obrębie grupy z zakresu stosowania zakazu przewidzianego w obecnym art. 101 TFUE¹⁵, jak i do przypisania spółce dominującej antykonkurencyjnego zachowania spółki zależnej w ramach grupy spółek, początkowo w sytuacjach, w których podnoszono, że Komisja nie ma kompetencji do ukarania spółki dominującej, ponieważ nie działała ona bezpośrednio we Wspólnocie.

28. W wyroku z dnia 14 lipca 1972 r., Imperial Chemical Industries/Komisja¹⁶ (zwanym dalej „wyrokiem ICI”), Trybunał utrzymał w mocy decyzję, w drodze której Komisja ukarała spółkę dominującą grupy ICI mającą siedzibę poza Wspólnotą, która, wykorzystując swoje uprawnienia kierownicze w stosunku do swoich spółek zależnych z siedzibą we Wspólnocie, zdołała doprowadzić do zastosowania podwyżek cen ustalonych w ramach uzgodnionej praktyki, w której uczestniczyła tylko ona¹⁷. W odpowiedzi na zarzut tej spółki, że naruszenie powinno zostać przypisane jedynie jej spółkom zależnym, Trybunał odpowiedział, że okoliczność, iż spółka zależna „ma osobowość prawną odrębną od osobowości prawnej spółki dominującej, nie jest wystarczająca, aby wykluczyć możliwość przypisania spółce dominującej zachowania spółki zależnej, jeżeli spółka zależna, pomimo posiadania odrębnej osobowości prawnej, nie decyduje w sposób niezależny o swoim zachowaniu na rynku, lecz zasadniczo stosuje się do instrukcji udzielonych jej przez spółkę dominującą”¹⁸. Zdaniem Trybunału w takich przypadkach przypisanie działania spółki zależnej spółce dominującej było możliwe ze względu na jedność zbioru tworzonego przez te odrębne podmioty¹⁹.

29. Od czasu jej sformułowania po raz pierwszy teoria jednostki gospodarczej była stale potwierdzana przez Trybunał, który stopniowo wyjaśniał i precyzował zarówno zakres stosowania tej teorii – również poza kontekstem grup spółek²⁰ – jak i przesłanki stwierdzenia istnienia jednostki gospodarczej, wyjaśniając w szczególności, że stwierdzenia tego należy dokonywać w świetle powiązań gospodarczych, organizacyjnych i prawnych między danymi

¹⁵ W wyroku z dnia 31 października 1974 r., Centrafarm i de Peijper (15/74, EU:C:1974:114, pkt 41), Trybunał wyjaśnił, że zakaz ten nie obejmuje porozumień lub uzgodnionych praktyk „między przedsiębiorstwami należącymi do tej samej grupy jako spółka dominująca i spółka zależna, jeżeli stanowią one jednostkę gospodarczą, w ramach której spółka zależna nie ma rzeczywistej autonomii w określaniu swojego zachowania na rynku”; zob. także wyroki: z dnia 11 kwietnia 1989 r., Saeed Flugreisen i Silver Line Reisebüro (66/86, EU:C:1989:140, pkt 35); z dnia 4 maja 1988 r., Bodson (30/87, EU:C:1988:225, pkt 19); z dnia 24 października 1996 r., Viho/Komisja (C-73/95 P, EU:C:1996:405, pkt 15–17). Podobne stanowisko, nie odnosząc się jednak do pojęcia „jednostki gospodarczej”, zajął zarówno Trybunał w wyroku z dnia 25 listopada 1971 r., Béguelin Import (22/71, EU:C:1971:113, pkt 7–9), opierając się na braku autonomii gospodarczej spółki zależnej, jak i Komisja w decyzji 69/195/EWG z dnia 18 czerwca 1969 r. dotyczącej wniosku o wydanie atestu negatywnego (sprawa IV/22548 – Christian & Nielsen), opierając się na braku konkurencji między podmiotami w obrębie grupy. Zobacz także, w odniesieniu do stosunków między zleceniodawcą a pośrednikiem, wyrok z dnia 16 grudnia 1975 r., Suiker Unie i in./Komisja (od 40/73 do 48/73, 50/73, od 54/73 do 56/73, 111/73, 113/73 i 114/73, EU:C:1975:174, pkt 480), oraz, w celu zastosowania wyłączenia grupowego do porozumienia, w którym jedna ze stron składała się z kilku prawnie niezależnych przedsiębiorstw, wyrok z dnia 12 lipca 1984 r., Hydrotherm Gerätebau (170/83, EU:C:1984:271, pkt 11).

¹⁶ 48/69, EU:C:1972:70.

¹⁷ Zobacz wyrok ICI, pkt 129–141. Zobacz podobnie wyroki: z dnia 14 lipca 1972 r., Geigy/Komisja (52/69, EU:C:1972:73, pkt 42–45); Sandoz/Komisja (53/69, EU:C:1972:74, pkt 42–45); z dnia 25 października 1983 r., AEG-Telefunken/Komisja (107/82, EU:C:1983:293, pkt 49); oraz w zakresie stosowania art. 86 TWE (obecnie art. 102 TFUE) wyrok z dnia 6 marca 1974 r., Istituto Chemioterapico Italiano i Commercial Solvents/Komisja (6/73 i 7/73, EU:C:1974:18, pkt 36–41).

¹⁸ Zobacz wyrok ICI, pkt 132, 133.

¹⁹ Zobacz wyrok ICI, pkt 135.

²⁰ Zobacz przykładowo wyrok z dnia 16 listopada 2000 r., Metsä-Serla i in./Komisja (C-294/98 P, EU:C:2000:632).

podmiotami²¹, które są różne w poszczególnych przypadkach i nie mogą być wymienione w sposób wyczerpujący²². Regularnie stosowana przez Komisję teoria jednostki gospodarczej stała się kluczowym elementem w ustalaniu i karaniu naruszeń reguł konkurencji Unii.

30. W przypadku gdy podmioty należące do tej samej grupy tworzą jedną jednostkę gospodarczą, w orzecznictwie uznaje się, jak wskazano, od czasu wyroku ICI możliwość przypisania spółce dominującej antykonkurencyjnego zachowania jej spółki zależnej oraz ich solidarną odpowiedzialność za zapłatę związanej z tym grzywny zarówno w przypadku bezpośredniej kontroli, jak i w przypadku gdy w ramach grupy kontrola spółki dominującej jest sprawowana poprzez spółkę pośredniczącą, która z kolei jest właścicielem spółki będącej sprawcą naruszenia²³.

31. Ponadto w sytuacji gdy spółka dominująca posiada bezpośrednio lub pośrednio całość lub prawie całość kapitału swojej spółki zależnej, Trybunał wyjaśnił, po pierwsze, że spółka dominująca może wywierać decydujący wpływ na zachowanie spółki zależnej, pozbawiając ją rzeczywistej autonomii zachowania na rynku²⁴, a po drugie, że istnieje wzruszalne domniemanie, iż spółka dominująca rzeczywiście wywiera decydujący wpływ na zachowanie swojej spółki zależnej na rynku²⁵ (zwane dalej „domniemaniem rzeczywistego wywierania decydującego wpływu”). W związku z tym, aby uznać, że obie spółki ponoszą solidarną odpowiedzialność za zapłatę nałożonej grzywny, wystarczy zatem, że Komisja wykaże, iż całość lub prawie całość kapitału spółki zależnej należy do spółki dominującej, chyba że spółka dominująca, na której spoczywa ciężar obalenia tego domniemania, przedstawi wystarczające dowody wskazujące na to, że jej spółka zależna zachowuje się na rynku w sposób niezależny²⁶. Domniemanie rzeczywistego wywierania decydującego wpływu jest systematycznie stosowane przez Komisję, a jego zakres stosowania został rozszerzony przez Trybunał również na przypadki kontroli pośredniej, przynajmniej w sytuacji, gdy kontrola ta jest sprawowana za pośrednictwem nieprzerwanego łańcucha całości (lub prawie całości) udziałów²⁷, a ostatnio na przypadki, w których spółka dominująca, nie będąc właścicielem całego lub prawie całego kapitału spółki zależnej, posiada wszystkie prawa głosu związane z akcjami spółki zależnej²⁸. Trybunał wyjaśnił w ten sposób, że to

²¹ Zobacz podobnie między innymi wyroki: z dnia 16 listopada 2000 r., *Metsä-Serla i in./Komisja* (C-294/98 P, EU:C:2000:632, pkt 27); z dnia 2 października 2003 r., *Aristrain/Komisja* (C-196/99 P, EU:C:2003:529, pkt 96); z dnia 28 czerwca 2005 r., *Dansk Rørindustri i in./Komisja* (C-189/02 P, C-202/02 P, od C-205/02 P do C-208/02 P i C-213/02 P, EU:C:2005:408, pkt 117); z dnia 11 grudnia 2007 r., *ETI i in.* (C-280/06, EU:C:2007:775, pkt 49); zob. ostatnio wyrok z dnia 27 stycznia 2021 r., *The Goldman Sachs Group/Komisja* (C-595/18 P, niepublikowany, EU:C:2021:69, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo, zwany dalej „wyrokiem Goldman Sachs”). W związku z tym, chociaż istnienie powiązań kapitałowych między danymi podmiotami wskazuje na istnienie uprawnień kontrolnych w stosunku do spółki zależnej, w szczególności, jak zostanie to wyjaśnione, w przypadku posiadania całości lub prawie całości kapitału, nie są one warunkiem koniecznym do stwierdzenia istnienia jednostki gospodarczej, zob. wyrok z dnia 16 listopada 2000 r., *Metsä-Serla i in./Komisja* (C-294/98 P, EU:C:2000:632, pkt 36).

²² Zobacz między innymi wyroki: z dnia 14 września 2016 r., *Ori Martin i SLM/Komisja* (C-490/15 P i C-505/15 P, niepublikowany, EU:C:2016:678, pkt 60 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 9 września 2015 r., *Philips/Komisja* (T-92/13, niepublikowany, EU:T:2015:605, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 12 lipca 2018 r., *The Goldman Sachs Group/Komisja* (T-419/14, EU:T:2018:445, pkt 82).

²³ Zobacz wyrok z dnia 20 stycznia 2011 r., *General Química i in./Komisja* (C-90/09 P, EU:C:2011:21, pkt 88, zwany dalej „wyrokiem General Química”).

²⁴ Zobacz podobnie wyrok ICI, pkt 136, 137; zob. także między innymi wyrok z dnia 10 września 2009 r., *Akzo Nobel i in./Komisja* (C-97/08 P, EU:C:2009:536, pkt 60, zwany dalej „wyrokiem Akzo”); oraz ostatnio wyrok *Goldman Sachs*, pkt 32.

²⁵ Zobacz podobnie, w odniesieniu do sytuacji, w której spółka dominująca posiada 100% udziałów w kapitale spółki zależnej, wyrok z dnia 25 października 1983 r., *AEG-Telefunken/Komisja* (107/82, EU:C:1983:293, pkt 50), potwierdzony następnie wyrokiem *Akzo*, pkt 60. Zobacz także ostatnio wyrok *Goldman Sachs*, pkt 32. Począwszy od wyroku z dnia 29 września 2011 r., *Elf Aquitaine/Komisja* (C-521/09 P, EU:C:2011:620, pkt 63), Trybunał uznał możliwość zastosowania domniemania rzeczywistego wywierania decydującego wpływu również w odniesieniu do udziałów wynoszących nieco mniej niż 100% kapitału (w tym przypadku udziałów stanowiących 98% kapitału).

²⁶ Zobacz ostatnio wyrok *Goldman Sachs*, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo.

²⁷ Zobacz wyrok *General Química*, pkt 88.

²⁸ Zobacz wyrok *Goldman Sachs*, pkt 35, w którym potwierdzono w tej kwestii wyrok z dnia 12 lipca 2018 r., *The Goldman Sachs Group/Komisja* (T-419/14, EU:T:2018:445).

nie powiązania kapitałowe same w sobie stanowią podstawę takiego domniemania, lecz stopień kontroli spółki dominującej nad spółką zależną²⁹. Chociaż domniemanie rzeczywistego wywierania decydującego wpływu jest trudne do obalenia, nie ma ono charakteru niewzruszalnego, aby zapewnić równowagę między celem polegającym na karaniu zachowań sprzecznych z regułami konkurencji i zapobieganiu ich powtarzaniu się a wymogami wynikającymi z niektórych ogólnych zasad prawa Unii, takich jak w szczególności zasada domniemania niewinności, indywidualizacji kar i pewności prawa³⁰.

2. W przedmiocie podstawy odpowiedzialności „oddolnej” spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej

32. W opisanym powyżej kontekście pojawia się pytanie, jaka jest dokładnie podstawa prawna odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie jej spółki zależnej, z którą, do celów prawa konkurencji, tworzy ona jedną jednostkę gospodarczą.

33. Po wstępnej analizie orzecznictwa zasadniczo dwie odpowiedzi wydają się możliwe.

34. Po pierwsze, w wyrokach Trybunału znajduje się wiele fragmentów, z których wydaje się wynikać, że czynnikiem decydującym dla przypisania spółce dominującej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie jej spółki zależnej jest wywieranie przez spółkę dominującą decydującego wpływu na spółkę zależną, któremu odpowiada brak autonomii zachowania spółki zależnej na rynku, która zasadniczo jedynie stosuje się do odgórnych instrukcji. Zgodnie z utrwalonym sformułowaniem użytym w sposób zasadniczo niezmienny w wielu wyrokach Trybunału i Sądu, poczynając od wyroku AEG, „zachowanie spółki zależnej można przypisać spółce dominującej między innymi, w przypadku gdy mimo posiadania odrębnej podmiotowości prawnej spółka zależna nie określa w sposób autonomiczny swojego zachowania rynkowego, lecz stosuje zasadniczo instrukcje dawane jej przez spółkę dominującą”³¹. Z tego punktu widzenia spółka dominująca, której przypisano niezgodne z prawem zachowanie jej spółki zależnej, zostaje osobiście ukarana za naruszenie reguł konkurencji Unii, co do którego przyjmuje się, że sama dopuściła się go ze względu na decydujący wpływ, jaki wywierała na swoją spółkę zależną, umożliwiając jej określenie zachowania spółki zależnej na rynku³².

35. Po drugie, w orzecznictwie istnieje również wiele elementów przemawiających za tym, aby uznać, że samo istnienie jednostki gospodarczej decyduje o odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowania spółki zależnej. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że formalne rozdzielenie dwóch podmiotów, które wynika z ich odrębnej osobowości

²⁹ Zobacz wyrok Goldman Sachs, pkt 35.

³⁰ Zobacz wyrok z dnia 29 września 2011 r., Elf Aquitaine/Komisja (C-521/09 P, EU:C:2011:620, pkt 59); oraz ostatnio wyrok Goldman Sachs, pkt 38. Z utrwalonego orzecznictwa wynika ponadto, że domniemanie wywierania decydującego wpływu nie narusza prawa do domniemania niewinności, ponieważ, po pierwsze, nie jest ono związane z domniemaniem winy którejś z rozpatrywanych spółek (zob. wyrok z dnia 26 stycznia 2017 r., Villeroy & Boch/Komisja, C-625/13 P, EU:C:2017:52, pkt 149 i przytoczone tam orzecznictwo), a po drugie, domniemanie wywierania decydującego wpływu nie ma charakteru niewzruszalnego (zob. wyrok z dnia 19 czerwca 2014 r., FLS Plast/Komisja, C-243/12 P, EU:C:2014:2006, pkt 27 i przytoczone tam orzecznictwo). Trybunał wyjaśnił również, że okoliczność, iż trudno jest przedstawić dowód przeciwny w celu obalenia domniemania rzeczywistego wywierania decydującego wpływu, nie powoduje sama w sobie, że domniemanie to jest faktycznie niewzruszalne (zob. podobnie wyrok z dnia 16 czerwca 2016 r., Evonik Degussa i AlzChem/Komisja, C-155/14 P, EU:C:2016:446, pkt 44 i przytoczone tam orzecznictwo).

³¹ Zobacz między innymi wyroki: Akzo, pkt 58 i przytoczone tam orzecznictwo; z dnia 19 lipca 2012 r., Alliance One International i Standard Commercial Tobacco/Komisja (C-628/10 P i C-14/11 P, EU:C:2012:479, pkt 43); z dnia 11 lipca 2013 r., Komisja/Stichting Administratiekantoor Portielje (C-440/11 P, EU:C:2013:514, pkt 38); z dnia 5 marca 2015 r., Komisja/Eni i Versalis i Eni/Komisja (C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, pkt 40).

³² Zobacz wyrok z dnia 27 kwietnia 2017 r., Akzo Nobel i in./Komisja (C-516/15 P, EU:C:2017:314, pkt 56 i przytoczone tam orzecznictwo).

prawnej, nie wyklucza jedności ich zachowania na rynku³³, a zatem faktu, że stanowią one jedną jednostkę gospodarczą, to znaczy jedno przedsiębiorstwo, do celów stosowania reguł konkurencji. Chociaż funkcjonalne pojęcie przedsiębiorstwa nie wymaga, aby sama jednostka gospodarcza miała osobowość prawną³⁴, w orzecznictwie uznano jednak, że posiada ona pewien rodzaj podmiotowości odrębnej i niezależnej od tworzących ją podmiotów, która pokrywa się z osobowością prawną, jaką ewentualnie mają te podmioty. Od czasu wyroku Akzo Trybunał nie wahał się zdefiniować jednostki gospodarczej jako „podmiotu” zdolnego do naruszenia reguł konkurencji i do „poniesienia odpowiedzialności za to naruszenie”³⁵. W opisanym powyżej ujęciu czynnikiem decydującym o przypisaniu spółce dominującej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej byłoby zatem ich jednolite zachowanie na rynku³⁶, które łączy kilka niezależnych z prawnego punktu widzenia podmiotów w jedną jednostkę gospodarczą.

36. Zaznaczam od razu, że przyjęcie jednej z dwóch różnych perspektyw wskazanych w poprzednich punktach warunkuje odpowiedź na pytanie rozpatrywane przez Trybunał w niniejszej sprawie.

37. Jeżeli bowiem podstawą odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej jest decydujący wpływ, jaki spółka dominująca wywierała na spółkę zależną, uznaje się w sposób dorozumiany, że zachowanie to można w pewien sposób przypisać spółce dominującej nie tyle w tym sensie, że uczestniczyła ona w nim bezpośrednio, co bez wątplenia może nie miało miejsca³⁷, lecz w tym znaczeniu, że umożliwiła ona owo zachowanie bądź poprzez wywieranie na nie aktywnego wpływu, bądź poprzez brak wykonywania swoich uprawnień kierowniczych i kontrolnych. Jeżeli przyjmie się taki punkt widzenia, nie powinno być miejsca dla powstania odpowiedzialności spółki zależnej za antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej, ponieważ spółka zależna z definicji nie wywiera żadnego decydującego wpływu na spółkę dominującą.

38. Natomiast, jeżeli podstawą wspólnej odpowiedzialności spółki dominującej i spółki zależnej jest jednostka gospodarcza, która działa na rynku jako jedno przedsiębiorstwo, to nie ma żadnego logicznego powodu, aby wykluczyć, że przypisanie odpowiedzialności może mieć miejsce nie tylko w procesie oddolnym, jak to miało miejsce w sprawach dotychczas rozstrzygniętych przez Trybunał, lecz również w procesie odgórnym. Jeżeli wspólna odpowiedzialność opiera się na jedności działania na rynku, wszystkie strony tworzące tę jedną jednostkę mogą pod pewnymi warunkami zostać pociągnięte do odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie rzeczywiście przyjęte przez jedną z nich.

39. Wybór między tymi dwiema perspektywami komplikuje fakt, że przy egzekwowaniu prawa konkurencji na drodze publicznoprawnej, zważywszy na quasi-karny charakter wymierzanych kar, w grę wchodzi pewne podstawowe zasady, przede wszystkim zasada odpowiedzialności osobistej i wynikająca z niej zasada, zgodnie z którą nałożenie kary i ustalenie odpowiedzialności

³³ Zobacz wyrok ICI, pkt 140. Zobacz podobnie wyrok z dnia 14 grudnia 2006 r., Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio (C-217/05, EU:C:2006:784, pkt 41).

³⁴ Zobacz wyrok z dnia 28 czerwca 2005 r., Dansk Rørindustri i in./Komisja (C-189/02 P, C-202/02 P, od C-205/02 P do C-208/02 P i C-213/02 P, EU:C:2005:408, pkt 113).

³⁵ Zobacz wyrok Akzo, pkt 56. Zobacz podobnie ostatnio między innymi wyrok Akzo Nobel i in./Komisja (C-516/15 P, EU:C:2017:314, pkt 49).

³⁶ Zobacz podobnie wyrok z dnia 14 grudnia 2006 r., Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio (C-217/05, EU:C:2006:784, pkt 41).

³⁷ Zobacz między innymi wyrok Akzo, pkt 59.

są oparte na przesłance winy („nulla poena sine culpa”)³⁸. Przy określaniu podstawy prawnej wspólnej odpowiedzialności spółki dominującej i spółki zależnej za antykonkurencyjne zachowania spółki zależnej konieczne będzie zatem uwzględnienie wymogu przestrzegania tej zasady.

40. Z powodów, które przedstawię poniżej, uważam, że Trybunał powinien przyjąć drugie z wyżej wymienionych stanowisk, które, jak już wskazałem i co szczegółowo wyjaśnię poniżej, zostało już w dużej mierze przyjęte w orzecznictwie.

41. W tym względzie warto przeanalizować znaczenie pojęcia „decydującego wpływu” i rolę, jaką przypisuje się mu w logice rozumowania, która doprowadziła do uznania w orzecznictwie możliwości przypisania spółce dominującej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej.

42. Jak już wskazano, jeżeli Komisja zamierza ustalić odpowiedzialność spółki dominującej, musi ona stwierdzić, że spółka dominująca jest w stanie wywierać decydujący wpływ na zachowanie spółki zależnej i że wpływ ten był rzeczywiście wywierany³⁹, bez uszczerbku dla możliwości skorzystania z domniemania wzruszalnego, o którym mowa w pkt 31 niniejszej opinii.

43. W tym celu nie jest wymagane udowodnienie związku opartego na „szczególnym wpływie”, który dotyczy bezpośrednio lub pośrednio zachowania noszącego znamiona naruszenia. Odpowiedzialność spółki dominującej nie tylko nie zależy od stwierdzenia jej osobistego uczestnictwa w naruszeniu⁴⁰, lecz również nie zależy od wykazania, że wywierała ona decydujący wpływ na zachowania spółki zależnej, które zostały zakwalifikowane jako sprzeczne z prawem konkurencji. Nie jest również konieczne, aby w odniesieniu do zarzucanego zachowania zostały przyjęte szczególne instrukcje⁴¹ lub aby spółka dominująca powstrzymała się od wykonywania swoich uprawnień kierowniczych i kontrolnych w odpowiedni sposób w celu uniknięcia takiego zachowania⁴². Analiza istnienia decydującego wpływu nie może jednak być oceniana wyłącznie na podstawie elementów dotyczących polityki handlowej sensu stricto spółki zależnej na rynku⁴³, w związku z czym nie jest konieczne stwierdzenie, że spółka dominująca uczestniczy w zarządzaniu handlowym spółką zależną⁴⁴. Jak stwierdziła rzecznik generalna J. Kokott w swojej opinii wydanej w sprawie, w której zapadł wyrok Akzo⁴⁵, jednolitą politykę handlową można wywnioskować również pośrednio na podstawie całokształtu gospodarczych i prawnych

³⁸ W przedmiocie analizy związku między pojęciem przedsiębiorstwa jako jednostki gospodarczej a zasadą odpowiedzialności osobistej zob. między innymi opinia rzecznika generalnego P. Mengozziego w sprawach połączonych Komisja/Siemens Österreich i in. i Siemens Transmission & Distribution i in./Komisja (od C-231/11 P do C-233/11 P, EU:C:2013:578, pkt 74–82 i przytoczone tam orzecznictwo).

³⁹ Zobacz między innymi wyroki: z dnia 26 września 2013 r., El du Pont de Nemours/Komisja (C-172/12 P, niepublikowany, EU:C:2013:601, pkt 44 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 26 września 2013 r., The Dow Chemical Company/Komisja (C-179/12 P, niepublikowany, EU:C:2013:605, pkt 55 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 9 września 2015 r., Toshiba/Komisja (T-104/13, EU:T:2015:610, pkt 95 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁴⁰ Zobacz wyrok Akzo, pkt 59.

⁴¹ Już w wyroku ICI, odnosząc się do instrukcji wydanych przez spółkę dominującą spółce zależnej, Trybunał odniósł się bardziej do istnienia ogólnego uprawnienia kontrolnego przysługującego spółce dominującej, któremu odpowiadał brak autonomii na rynku spółki zależnej, niż do istnienia konkretnych instrukcji dotyczących zachowań antykonkurencyjnych. Zobacz między innymi także wyroki: z dnia 14 września 2016 r., Ori Martin i SLM/Komisja (C-490/15 P i C-505/15 P, niepublikowany, EU:C:2016:678, pkt 60 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 12 lipca 2018 r., The Goldman Sachs Group/Komisja (T-419/14, EU:T:2018:445, pkt 83).

⁴² Jak podkreśliła rzecznik generalna J. Kokott w swojej opinii w sprawie Akzo Nobel i in./Komisja (C-97/08 P, EU:C:2009:262, pkt 91), istnienie decydującego wpływu można stwierdzić nawet w przypadku, gdy spółka dominująca „nie korzysta z konkretnych uprawnień do współdecydowania i powstrzymuje się od udzielania konkretnych instrukcji lub wytycznych”.

⁴³ Zobacz podobnie wyroki: z dnia 15 lipca 2015 r., HIT Groep/Komisja, T-436/10 (EU:T:2015:514, pkt 127 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 12 lipca 2018 r., The Goldman Sachs Group/Komisja (T-419/14, EU:T:2018:445, pkt 152); zob. także opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie Akzo Nobel i in./Komisja (C-97/08 P, EU:C:2009:262, pkt 87).

⁴⁴ Zobacz wyrok z dnia 12 lipca 2018 r., The Goldman Sachs Group/Komisja (T-419/14, EU:T:2018:445, pkt 152).

⁴⁵ C-97/08 P, EU:C:2009:262, pkt 91.

powiązań pomiędzy spółką dominującą a jej spółkami zależnymi – do których Trybunał przywiązywał coraz większą wagę w rozwoju orzecznictwa – ponieważ wpływ spółki dominującej na jej spółki zależne, na przykład w odniesieniu do strategii przedsiębiorstwa, polityki działania, planów operacyjnych, inwestycji, mocy produkcyjnych, zasobów finansowych może pośrednio oddziaływać na zachowanie samych spółek zależnych i całej grupy przedsiębiorstw na rynku⁴⁶. Powyższe uwagi nabierają pełnego znaczenia w sytuacjach kontroli nad całością lub prawie całością kapitału, w których, jak wskazano, stosuje się domniemanie wywierania decydującego wpływu⁴⁷. Chociaż niewątpliwie spółka dominująca może obalić to domniemanie poprzez przedstawienie dowodów, które mogą wykazać, że nie kształtuje ona polityki handlowej danej spółki zależnej na rynku, jednakże w praktyce dowód taki jest niezwykle trudny do przedstawienia⁴⁸ – nawet jeśli domniemanie pozostaje w dopuszczalnych granicach⁴⁹ – w związku z czym w przypadku faktycznego posiadania całości lub prawie całości udziałów spółka dominująca prawie na pewno zostanie pociągnięta do odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej.

44. Z powyższego wynika, że w celu przypisania spółce dominującej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej, na którą wywiera ona decydujący wpływ, istotny jest „generalny stosunek” między nimi jako podmiotami prawnymi tworzącymi jedno przedsiębiorstwo w rozumieniu prawa konkurencji⁵⁰. Podsumowując, jak zauważyła rzecznik generalna J. Kokott w swojej opinii w sprawie, w której zapadł wyrok Akzo, decydujące jest to, „czy spółka dominująca ze względu na intensywność swojego wpływu może sterować zachowaniem swojej spółki zależnej w takim stopniu, że obie należy uznać za jednostkę gospodarczą”⁵¹. Wniosek ten znajduje wyraźne potwierdzenie w orzecznictwie Trybunału, który wielokrotnie stwierdzał, że w przypadku istnienia takiego jednolitego podmiotu gospodarczego tym, co uprawnia Komisję do skierowania decyzji nakładającej grzywny do spółki dominującej, nie jest konieczne stosunek podlegania do naruszenia między spółką dominującą a spółką zależną ani tym bardziej uwikłanie tej pierwszej w to naruszenie, lecz fakt, że spółki te stanowią jedno przedsiębiorstwo⁵².

45. Wynika z tego, że podstawą odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie spółki zależnej jest jedność działania gospodarczego tych podmiotów, to znaczy istnienie jednej jednostki gospodarczej.

⁴⁶ W odniesieniu do takiego zastosowania zob. wyrok z dnia 8 maja 2013 r., *Eni/Komisja* (C-508/11 P, EU:C:2013:289, pkt 64).

⁴⁷ Zobacz pkt 31 niniejszej opinii.

⁴⁸ Do chwili obecnej sądy Unii kwestionowały stosowanie domniemania rzeczywistego wywierania decydującego wpływu jedynie z powodów związanych z brakiem uzasadnienia w celu obalenia dowodów przeciwnych przedstawionych przez dane spółki, zob. wyroki: z dnia 29 września 2011 r., *Elf Aquitaine/Komisja* (C-521/09 P, EU:C:2011:620, pkt 144–171); z dnia 16 czerwca 2011 r., *L’Air liquide/Komisja* (T-185/06, EU:T:2011:275), lub z powodu nieprzestrzegania zasady równego traktowania; oraz wyrok z dnia 27 października 2010 r., *Alliance One International i in./Komisja* (T-24/05, EU:T:2010:453).

⁴⁹ Zobacz przypis 30 niniejszej opinii.

⁵⁰ Zobacz podobnie opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie *Akzo Nobel i in./Komisja* (C-97/08 P, EU:C:2009:262, pkt 94).

⁵¹ Zobacz opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie *Akzo Nobel i in./Komisja* (C-97/08 P, EU:C:2009:262, pkt 93); zob. podobnie wyroki: z dnia 2 lutego 2012 r., *EI du Pont de Nemours i in./Komisja* (T-76/08, niepublikowany, EU:T:2012:46, pkt 62); z dnia 12 lipca 2018 r., *Fujikura/Komisja* (T-451/14, niepublikowany, EU:T:2018:452, pkt 48).

⁵² Zobacz między innymi wyroki: z dnia 29 września 2011 r., *Elf Aquitaine/Komisja* (C-521/09 P, EU:C:2011:620, pkt 88); z dnia 14 września 2016 r., *Ori Martin i SLM/Komisja* (C-490/15 P i C-505/15 P, niepublikowany, EU:C:2016:678, pkt 60); z dnia 30 września 2009 r., *Arkema/Komisja* (T-168/05, niepublikowany, EU:T:2009:367, pkt 77).

46. Ponieważ podstawa ta jest całkowicie niezależna od jakiegokolwiek winy spółki dominującej⁵³, jedynym sposobem pogodzenia jej z zasadą odpowiedzialności osobistej jest uznanie, że zasada ta działa na poziomie przedsiębiorstwa w rozumieniu prawa konkurencji, to znaczy na poziomie podmiotu gospodarczego, który w sposób zawiniony dopuścił się naruszenia⁵⁴. Podmiot ten, jako jednostka gospodarcza działająca na rynku jako całość, ponosi odpowiedzialność, ponieważ jeden z jego elementów działał w sposób naruszający reguły ochrony konkurencji⁵⁵. Ponieważ jednak jednostka ta nie ma osobowości prawnej, naruszenie reguł konkurencji należy przypisać jednemu lub łącznie kilku podmiotom, na które mogą zostać nałożone grzywny⁵⁶. Chociaż przepisy konkurencji Unii dotyczą przedsiębiorstw i mają bezpośrednie zastosowanie wobec nich, niezależnie od organizacji i formy prawnej tych przedsiębiorstw, skuteczność wprowadzenia owych przepisów wymaga jednak koniecznie, aby decyzja Komisji, która ogranicza lub sankcjonuje naruszenie przepisów konkurencji, była skierowana do osób, wobec których możliwe jest wyegzekwowanie zapłaty za grzywnę⁵⁷.

47. Należy również zauważyć, że chociaż teoria jednostki gospodarczej, zgodnie z jej wykładnią przedstawioną powyżej, umożliwia przypisanie odpowiedzialności za naruszenie reguł konkurencji przedsiębiorstwu jako jednolitemu podmiotowi, dając w ten sposób pierwszeństwo podejściu gospodarczemu dotyczącemu stosunków między podmiotami tworzącymi grupę spółek nad podejściem czysto prawnym – zgodnie z którym każda spółka stanowi odrębną osobę ponoszącą odpowiedzialność jedynie za własne działania lub zaniechania – to jednak utrzymuje ona równowagę pomiędzy uchyleniem zasłony osobowości prawnej, z którą takie podejście nieuchronnie się wiąże, a poszanowaniem praw podmiotów tworzących przedsiębiorstwo⁵⁸. To właśnie z tego punktu widzenia, opierając się na funkcjonalnym pojęciu przedsiębiorstwa w prawie konkurencji, Trybunał odrzucił jako oczywiście bezzasadną krytykę teorii jednostki gospodarczej opartą na rzekomym konflikcie z zasadą autonomii osób prawnych i ograniczoną odpowiedzialnością spółek kapitałowych⁵⁹. Dodam ponadto, po pierwsze, że zasada autonomii

⁵³ Ostatecznie, jak słusznie zauważył rząd włoski, gdyby oprzeć się na przyczynieniu się do popełnienia naruszenia między spółką dominującą a spółką zależną, nie byłoby nawet potrzeby odnoszenia się do pojęcia jednostki gospodarczej w celu przypisania spółce dominującej antykonkurencyjnego zachowania spółki zależnej.

⁵⁴ Zobacz podobnie jednoznacznie wyrok z dnia 10 kwietnia 2014 r., Komisja/Siemens Österreich i in. i Siemens Transmission & Distribution i in./Komisja (od C-231/11 P do C-233/11 P, EU:C:2014:256, pkt 56). W swojej opinii w sprawie Akzo rzecznik generalna J. Kokott wyraziła ten pogląd w sposób szczególnie jasny: „[f]akt, że spółka dominująca koncernu, która wywiera decydujący wpływ na swoją spółkę zależną, może zostać solidarnie obciążona odpowiedzialnością za naruszenie kartelowe spółki zależnej, nie stanowi w żadnym razie odstępstwa od zasady odpowiedzialności indywidualnej, lecz jest właśnie jej odzwierciedleniem. Spółka dominująca i spółki zależne, które znajdują się pod jej decydującym wpływem, są wspólnie podmiotami jednolitego przedsiębiorstwa w rozumieniu prawa konkurencji i są za nie odpowiedzialne”, zob. pkt 97. Ponadto, zdaniem rzecznik generalnej J. Kokott odpowiedzialność spółki dominującej nie ma nic wspólnego z odpowiedzialnością niezależną od winy, ponieważ spółka dominująca jest jednym z podmiotów prawnych tworzących przedsiębiorstwo, które w sposób zawiniony dopuściło się naruszenia reguł konkurencji: „[w] uproszczeniu można by powiedzieć: jest ona (razem z innymi spółkami zależnymi będącymi pod jej dominującym wpływem) prawnym ucieleśnieniem [tego] przedsiębiorstwa” (zob. pkt 98).

⁵⁵ Zobacz podobnie wyrok Akzo, pkt 56; zob. także między innymi wyroki: z dnia 29 marca 2011 r., ArcelorMittal Luxembourg/Komisja i Komisja/ArcelorMittal Luxembourg i in. (C-201/09 P i C-216/09 P, EU:C:2011:190, pkt 95); z dnia 5 marca 2015 r., Komisja/Eni i Versalis i Eni/Komisja (C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150); z dnia 27 kwietnia 2017 r., Akzo Nobel i in./Komisja (C-516/15 P, EU:C:2017:314, pkt 49). Pragnę zauważyć jednak, że choć w pkt 77 wyroku Akzo Trybunał potwierdził, iż prawo konkurencji Unii opiera się na zasadzie odpowiedzialności osobistej podmiotu gospodarczego, który popełnił naruszenie, to jednak, odrzucając argument skarżącej, zgodnie z którym spółka dominująca podlega odpowiedzialności niezależnej od winy, wyjaśnił on, że „[n]awet jeśli spółka dominująca nie bierze bezpośredniego udziału w naruszeniu, to w takiej sytuacji wywiera decydujący wpływ na spółki zależne uczestniczące w naruszeniu”.

⁵⁶ Zobacz wyrok Akzo, pkt 57 oraz między innymi wyrok z dnia 5 marca 2015 r., Komisja/Eni i Versalis i Eni/Komisja (C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, pkt 89).

⁵⁷ Zobacz opinia rzecznika generalnego P. Mengozziego w sprawach połączonych Komisja/Siemens Österreich i in. i Siemens Transmission & Distribution i in./Komisja (C-231/11 P – C-233/11 P, EU:C:2013:578, pkt 78 i przytoczone tam orzecznictwo); zob. także wyrok z dnia 12 grudnia 2007 r., Akzo Nobel i in./Komisja (T-112/05, EU:T:2007:381, pkt 59).

⁵⁸ W postępowaniach w sprawie naruszenia reguł konkurencji autonomia osób prawnych tworzących jednostkę gospodarczą jest przestrzegana zarówno w odniesieniu do wykonywania ich prawa do obrony (wysłanie pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, możliwość przedstawienia uwag, wysłuchanie, prawo do środka odwoławczego do sądu), jak i przy ustalaniu grzywny.

⁵⁹ Zobacz wyrok z dnia 8 maja 2013 r., Eni/Komisja (C-508/11 P, EU:C:2013:289, pkt 81, 82).

osób prawnych nie ma charakteru bezwzględny i współlistnieje w porządkach prawnych państw członkowskich i w zakresie międzynarodowym⁶⁰ z ideą jedności gospodarczej grupy, a po drugie, że istnieją różne teorie, które opierają się na uchyleniu zasłony osobowości prawnej w celu pociągnięcia do „odpowiedzialności w ramach przedsiębiorstwa” podmiotów tworzących grupę spółek, jak również podejścia doktrynalne przemawiające za odrzuceniem ograniczonej odpowiedzialności w ramach grup spółek⁶¹.

3. Od teorii jednostki gospodarczej do „odgórnej” odpowiedzialności spółki zależnej za antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej

48. W proponowanej powyżej rekonstrukcji teorii jednostki gospodarczej jedność działania na rynku kilku przedsiębiorstw oraz decydujący wpływ spółki dominującej stają się nie tyle dwiema alternatywnymi podstawami odpowiedzialności spółki dominującej, co dwoma logicznie koniecznymi etapami w procesie przypisania odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie.

49. Pierwszy etap polega na ustaleniu decydującego wpływu spółki dominującej na spółki zależne. Drugim logicznie wynikającym z tego etapem jest wskazanie jednej jednostki gospodarczej. Decydujący wpływ jest warunkiem koniecznym dla istnienia jednostki gospodarczej, to znaczy jednego przedsiębiorstwa w sensie funkcjonalnym.

50. Po tych dwóch etapach następuje trzeci: przypisanie obowiązków związanych z przestrzeganiem reguł konkurencji i odpowiedzialności za zawinione naruszenie tych reguł wskazanemu w ten sposób jednolitemu przedsiębiorstwu, utworzonemu przez kilka odrębnych podmiotów prawnych.

51. Ostatni etap polega na przypisaniu odpowiedzialności *in concreto* za naruszenie popełnione przez przedsiębiorstwo poszczególnym tworzącym je podmiotom, które, mając osobowość prawną, mogą być ośrodkiem przypisania tej odpowiedzialności i ponieść związane z nią konsekwencje finansowe.

52. W tym zrekonstruowanym modelu jednostki gospodarczej nie ma żadnych logicznych powodów, aby wykluczyć możliwość przypisania odpowiedzialności nie tylko w kierunku „oddolnym” (od spółki zależnej do spółki dominującej), lecz także w kierunku „odgórnym” (od spółki dominującej do spółki zależnej).

53. Chociaż w orzecznictwie nie uznano jeszcze takiej możliwości, istnieją pewne oznaki w tym względzie. Wydaje się zatem, że w niektórych wyrokach Sądu, w tym w niedawnym wyroku Biogaran/Komisja, do którego odnosi się sąd odsyłający, przewidziano dopuszczalność przypisania odpowiedzialności w sposób odgórny w świetle pojęcia „jednostki

⁶⁰ Zobacz dyskusje dotyczące projektu traktatu Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie odpowiedzialności grup spółek za naruszenia praw człowieka, dostępnego na stronie internetowej <https://www.littler.com/publication-press/publication/united-nations-further-deliberates-treaty-seeking-impose-corporate>.

⁶¹ W odniesieniu do analizy takich podejść zob. M. Petrin, B. Choudhury, *Group Company Liability*, *European Business Organization Law Review*, 2018, s. 771 i nast.

gospodarczej”⁶². W szczególności w wyroku Biogaran, od którego odwołanie jest obecnie rozpatrywane przez Trybunał⁶³, Sąd uznał, że Komisja mogła uznać spółkę zależną i spółkę dominującą za solidarnie odpowiedzialne za zarzucane naruszenie, wynikające częściowo z zachowania spółki zależnej, a częściowo z zachowania spółki dominującej, niezależnie od tego, że spółka zależna twierdziła, iż nie wiedziała o działaniach spółki dominującej⁶⁴. Sąd stwierdził, że odpowiedzialność solidarna jest uzasadniona, ponieważ zachowanie każdej z owych spółek przyczyniło się do naruszenia⁶⁵ i że gdyby na Komisji spoczywał obowiązek wykazania, że spółka zależna wiedziała o działaniach spółki dominującej, aby móc przypisać naruszenie grupie, pojęcie jednostki gospodarczej zostałyby podważone⁶⁶. Zdaniem Sądu przesłanka przypisania wszystkim podmiotom wchodzącym w skład przedsiębiorstwa różnych niezgodnych z prawem zachowań stanowiących całość porozumienia jest spełniona, jeżeli każdy podmiot tworzący przedsiębiorstwo przyczynił się do jego realizacji, choćby w sposób podporządkowany, pomocniczy lub bierny⁶⁷. Warto ponadto zauważyć, że Sąd uznał, iż w takich warunkach Komisja nie przypisała spółce zależnej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej, lecz przypisała całość działań każdego z tych podmiotów jednostce gospodarczej, której były one częścią⁶⁸.

4. Przesłanki uznania solidarnej odpowiedzialności spółki zależnej za antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej

54. Jakie przesłanki muszą zostać spełnione, aby możliwe było przypisanie spółce dominującej i spółce zależnej solidarnej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej?

55. Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy raz jeszcze odnieść się do funkcjonalnego pojęcia przedsiębiorstwa, które obejmuje odrębne pod względem prawnym podmioty, działające w sposób jednolity na rynku, na którym prowadzą działalność jako jeden podmiot gospodarczy.

⁶² Wyrok z dnia 12 grudnia 2018 r., T-677/14, EU:T:2018:910 (zwany dalej „wyrokiem Biogaran”). Zobacz także wyrok z dnia 11 marca 1999 r., Unimétal/Komisja (T-145/94, EU:T:1999:49, pkt 601–606), w którym Sąd uznał, że podwyższenie grzywny nałożonej na spółkę zależną z powodu zachowania spółki dominującej było zgodne z prawem (w sprawie tej spółka zależna została jednak uznana za głównego sprawcę i beneficjenta popełnionych naruszeń). Podobnie w niektórych wyrokach Sądu i Trybunału, dotyczących ponownego popełnienia naruszenia, dopuszczono możliwość poniesienia przez spółkę zależną konsekwencji antykonkurencyjnego zachowania w przeszłości innej spółki zależnej należącej do tej samej grupy, za którą, na podstawie pojęcia jednostki gospodarczej, spółka dominująca mogłaby zostać uznana za odpowiedzialną solidarnie, zob. wyroki: z dnia 30 września 2003 r., Michelin/Komisja (T-203/01, EU:T:2003:250, pkt 290); z dnia 5 marca 2015 r., Komisja/Eni i Versalis i Eni/Komisja (C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, pkt 92).

⁶³ Sprawa C-207/19 P.

⁶⁴ Zobacz wyrok Biogaran, pkt 217. W pkt 218 Sąd stwierdził, że jeżeli możliwe jest przypisanie spółce dominującej odpowiedzialności za naruszenie popełnione przez jej spółkę zależną, a w konsekwencji orzeczenie solidarnej odpowiedzialności tych spółek za naruszenie popełnione przez przedsiębiorstwo, które owe spółki stanowią, bez naruszenia przy tym zasady odpowiedzialności osobistej – to to samo odnosi się a fortiori do przypadku, w którym naruszenie popełnione przez jednostkę gospodarczą, na którą składają się spółka dominująca i jej spółka zależna, wynika z zachowania obu spółek.

⁶⁵ Zobacz wyrok Biogaran, pkt 220. Sprawa ta dotyczyła, po pierwsze, niezgodnej z prawem ugody zawartej między spółką dominującą, będącą spółką holdingową grupy farmaceutycznej, a spółką wytwarzającą generyczne produkty lecznicze, której celem było zablokowanie produkcji i wprowadzania do obrotu generycznego produktu leczniczego, który zdaniem spółki dominującej naruszał posiadany przez nią patent, a po drugie, zawartej między spółką zależną a tą samą spółką trzecią porozumienia, którego przedmiotem było zbycie przez ową spółkę trzecią projektu dotyczącego trzech produktów i pozwolenia na dopuszczenie do obrotu produktu leczniczego w zamian za zapłatę pewnej kwoty pieniężnej. Komisja uznała zasadniczo, że to ostatnie porozumienie stanowiło dodatkową zachętę dla spółki trzeciej do zaprzestania produkcji generycznego produktu leczniczego, który uważano za naruszający patent. Pragnę ponadto zauważyć, że spółka zależna nie prowadziła działalności na rynku produktu leczniczego wprowadzanego do obrotu przez grupę farmaceutyczną na podstawie tego patentu.

⁶⁶ Zobacz wyrok Biogaran, pkt 225.

⁶⁷ Zobacz wyrok Biogaran, pkt 225.

⁶⁸ Zobacz wyrok Biogaran, pkt 209, 222, 227.

56. Jeżeli chodzi o ustalenie takiej jedności zachowania na rynku w celu przypisania spółce dominującej antykonkurencyjnego zachowania spółek zależnych, jedynym istotnym elementem jest wywieranie przez spółkę dominującą decydującego wpływu na politykę handlową spółki zależnej. Natomiast, jeżeli chodzi o przypisanie spółkom zależnym antykonkurencyjnego zachowania spółki dominującej (prawidłowo rzecz ujmując, przypisanie tego zachowania jednostce gospodarczej, której owe spółki są częścią, i uznanie ich za współodpowiedzialne za to zachowanie), konieczne jest ponadto, aby te spółki zależne uczestniczyły w działalności gospodarczej przedsiębiorstwa zarządzanego przez spółkę dominującą, która faktycznie dopuściła się naruszenia.

57. Innymi słowy, w przypadku odpowiedzialności oddolnej, w którym spółki zależne dopuszczają się zachowania antykonkurencyjnego w ogólnych ramach uprawnienia do wywierania wpływu przez spółkę dominującą, takie uprawnienie jest wystarczające bądź do wskazania jednostki gospodarczej, bądź do uzasadnienia wspólnej odpowiedzialności spółki dominującej. W odwrotnym przypadku odpowiedzialności odgórnej, gdy to spółka dominująca dopuszcza się naruszenia, jedność działalności gospodarczej wynika – poza decydującym wpływem wywieranym przez spółkę dominującą – z okoliczności, że działalność spółki zależnej jest w pewien sposób niezbędna do realizacji zachowania antykonkurencyjnego (na przykład ze względu na to, że spółka zależna sprzedaje towary objęte kartelem)⁶⁹. Ponieważ funkcjonalne pojęcie przedsiębiorstwa jako jednostki gospodarczej odnosi się do rzeczywistego zachowania kilku podmiotów prawnych na rynku, jego dokładne granice muszą zostać określone właśnie poprzez odniesienie do działalności gospodarczej wykonywanej przez te podmioty oraz roli, jaką odgrywają one w ramach grupy spółek: z jednej strony, decydujący wpływ wywierany przez spółkę dominującą, a z drugiej strony, działalność spółki zależnej lub spółek zależnych, która jest obiektywnie konieczna do wystąpienia praktyki antykonkurencyjnej.

58. Jeżeli zatem spółka zależna, nawet w przypadku posiadania całości lub prawie całości jej udziałów, prowadzi działalność niezwiązaną z dziedziną gospodarczą, w której spółka posiadająca jej udziały podjęła antykonkurencyjne zachowania, nie mamy do czynienia z „funkcjonalnym” pojęciem przedsiębiorstwa, w związku z czym nie może istnieć wspólna odpowiedzialność spółki zależnej za antykonkurencyjne zachowania spółki dominującej.

59. Kryteria pozwalające na ustalenie takiej odpowiedzialności są zatem inne niż kryteria, które pozwalają na przypisanie spółce dominującej odpowiedzialności za naruszenia popełnione przez spółki zależne. To, co nie jest istotne do celów pierwszej operacji, może być istotne do celów drugiej. Na przykład, o ile w celu uznania odpowiedzialności oddolnej w orzecznictwie nie uważa się, że konieczne jest wykazanie, iż spółka dominująca wywiera wpływ na politykę spółki zależnej w konkretnej dziedzinie będącej przedmiotem naruszenia, o tyle, wręcz przeciwnie, w celu uznania odpowiedzialności odgórnej decydujące znaczenie ma okoliczność, że spółka zależna działa w tej samej dziedzinie, w której spółka dominująca dopuściła się antykonkurencyjnego zachowania, oraz że poprzez swoje zachowanie na rynku umożliwiła wystąpienie skutków naruszenia⁷⁰.

⁶⁹ Podobne rozwiązanie zostało przyjęte przez niektóre sądy brytyjskie, zob. między innymi: *Roche Products Ltd. & Ors v Provimi Ltd* [2003] EWHC 961 (Comm) (z dnia 2 maja 2003 r.) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2003/961.html>, pkt 25–35); *Cooper Tire & Rubber Co & Ors v Shell Chemicals UK Ltd & Ors* [2009] EWHC 2609 (Comm) (z dnia 27 października 2009 r.) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Comm/2009/2609.html>, pkt 48–65); *Vattenfall AB and Others v Prysmian SpA* [2018] EWHC 1694 (Ch D); *Media-Saturn Holding GmbH & Ors v Toshiba Information Systems (UK) Ltd & Ors* [2019] EWHC 1095 (Ch) (z dnia 2 maja 2019 r.) (<http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Ch/2019/1095.html>, pkt 129–155). Ponadto Trybunał zwrócił również na te wyroki uwagę stron i zainteresowanych w rozumieniu art. 23 statutu, które miały możliwość przedstawienia swoich uwag w toku postępowania przed Trybunałem.

⁷⁰ Zobacz na przykład wyrok z dnia 13 lipca 2011 r., *Eni/Komisja* (T-39/07, EU:T:2011:356, pkt 97).

5. Rozszerzenie proponowanej wykładni na dziedzinę „egzekwowania prawa na drodze prywatnoprawnej”

60. Powództwa o odszkodowanie z tytułu naruszenia reguł konkurencji Unii stanowią integralną część systemu stosowania tych reguł⁷¹.

61. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału przysługujące każdej osobie prawo do żądania naprawienia szkody spowodowanej przez zakazane w art. 101 TFUE porozumienie lub praktykę zapewnia pełną skuteczność art. 101 TFUE, w szczególności skuteczność (effet utile) zakazu ustanowionego w ust. 1 tego postanowienia⁷². To prawo wzmacnia bowiem operacyjny charakter reguł konkurencji Unii i ma charakter zniechęcający do porozumień lub praktyk – często ukrywanych – mogących ograniczyć lub zakłócić konkurencję, przyczyniając się tym samym do zachowania skutecznej konkurencji w Unii⁷³.

62. Trybunał przyznał wprawdzie, że w braku przepisów prawa Unii w tej dziedzinie ustanowienie zasad wykonywania prawa do wniesienia powództwa o odszkodowanie z tytułu szkody wynikającej z zakazanego w art. 101 TFUE porozumienia lub praktyki należy do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego, pod warunkiem przestrzegania zasad równoważności i skuteczności, niemniej jednak sprecyzował on, że kwestia określenia podmiotu zobowiązanego do naprawienia szkody spowodowanej naruszeniem art. 101 TFUE jest bezpośrednio uregulowana w prawie Unii⁷⁴.

63. W wyroku Skanska, odsyłając do wyroku Akzo, Trybunał uznał, że funkcjonalne pojęcie przedsiębiorstwa jest takie samo w egzekwowaniu prawa na drodze publicznoprawnej i prywatnoprawnej oraz odnosi się do jednostki gospodarczej, nawet jeśli z prawnego punktu widzenia ta jednostka gospodarcza składa się z kilku osób fizycznych lub prawnych⁷⁵.

64. Trybunał wyjaśnił również, odrzucając przeciwne argumenty Komisji, że ponieważ odpowiedzialność za szkodę wynikającą z naruszeń reguł konkurencji Unii ma charakter osobisty, odpowiedzialność za szkodę spowodowaną tym naruszeniem winno ponieść przedsiębiorstwo, które dopuściło się naruszenia tych reguł, a zatem „podmiotami zobowiązanymi do naprawienia szkody spowodowanej zakazanymi przez art. 101 TFUE porozumieniami czy też praktykami są przedsiębiorstwa, w nadanym im w tym postanowieniu sensie, które uczestniczyły w tych porozumieniach czy też praktykach”⁷⁶.

65. Na podstawie tej analogii w tym samym wyroku Skanska Trybunał rozszerzył również w dziedzinie prawa cywilnego na powództwa o naprawienie szkody wynikającej z naruszenia zakazu porozumień antykonkurencyjnych tak zwaną teorię „ciągłości gospodarczej”, uznaną już w orzecznictwie w kontekście „egzekwowania prawa na drodze publicznoprawnej”, zgodnie z którą w przypadku gdy podmiot, który dopuścił się naruszenia prawa konkurencji Unii, podlega zmianie o charakterze prawnym lub organizacyjnym, zmiana ta niekoniecznie skutkuje

⁷¹ Wyrok z dnia 14 marca 2019 r., Skanska Industrial Solutions i in. (C-724/17, EU:C:2019:204, pkt 45, zwany dalej „wyrokiem Skanska”).

⁷² Wyrok Skanska, pkt 25, 26, 43; zob. także wyrok z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 21, 22 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁷³ Wyrok Skanska, pkt 44; zob. także wyrok z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 23 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁷⁴ Zobacz wyrok Skanska, pkt 27, 28 i przytoczone tam orzecznictwo.

⁷⁵ Zobacz wyrok Skanska, pkt 29, 30, 36, 37, 47.

⁷⁶ Zobacz wyrok Skanska, pkt 31, 32.

utworzeniem nowego przedsiębiorstwa zwolnionego z odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowania poprzedniego podmiotu, jeżeli z gospodarczego punktu widzenia istnieje tożsamość między tymi dwoma podmiotami⁷⁷.

66. Na podstawie tej samej analogii uważam, że zakres pojęcia jednostki gospodarczej, który określiłem w niniejszej opinii, obowiązuje nie tylko wtedy, gdy Komisja określa zakres przedsiębiorstwa odpowiedzialnego za naruszenie reguł konkurencji oraz podmioty prawne, które w obrębie tego zakresu ponoszą wspólną i solidarną odpowiedzialność za wymierzone kary, lecz również wtedy, gdy jednostki poszkodowane w wyniku antykonkurencyjnego zachowania przedsiębiorstwa w rozumieniu prawa konkurencji wnoszą powództwo cywilne o odszkodowanie. Po określeniu granic jednostki gospodarczej, jaką zgodnie z prawem konkurencji stanowi przedsiębiorstwo odpowiedzialne za naruszenie, zainteresowane osoby będą mogły wybrać, przeciwko któremu z podmiotów prawnych, z jakich składa się ta jednostka, skierować swoje powództwo o odszkodowanie.

67. Jak stwierdził Trybunał, egzekwowanie prawa zarówno na drodze publicznoprawnej, jak i prywatnoprawnej jest niezbędnym instrumentem służącym wzmocnieniu skuteczności polityki zwalczania praktyk antykonkurencyjnych. W tym względzie egzekwowanie prawa na drodze publicznoprawnej pełni nie tylko funkcję kompensacyjną, mającą na celu zaspokojenie interesów prywatnych, lecz również funkcję odstrasżającą, która przyczynia się do osiągnięcia celów interesu publicznego leżących u podstaw ochrony konkurencji. Im większa jest liczba osób, które mogą dochodzić odpowiedzialności za szkody antykonkurencyjne, tym większy jest skutek odstrasżający przed naruszeniami prawa konkurencji, co ma szczególne znaczenie dla możliwości osiągnięcia celów europejskiego prawa konkurencji⁷⁸. Podobnie, im bardziej wyklucza się praktyczne przeszkody we wnoszeniu powództw o odszkodowanie przez osoby poszkodowane w wyniku naruszenia reguł konkurencji, tym bardziej wzmacnia się funkcję odstrasżającą.

68. Natomiast w sytuacji takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym umożliwienie jednostce pozwania spółki zależnej, z którą pozostawała ona w bezpośrednich lub pośrednich stosunkach handlowych, w celu uzyskania naprawienia szkód poniesionych w wyniku skutków, jakie antykonkurencyjne zachowanie spółki dominującej wywołuje wobec tych stosunków, przyczynia się do realizacji owej dwojakiej funkcji, ponieważ ułatwia wniesienie powództwa o odszkodowanie w przypadkach, gdy spółka dominująca, w przeciwieństwie do spółki zależnej, ma siedzibę w państwie innym niż państwo osoby poszkodowanej. Jeżeli bowiem prawdą jest, jak słusznie podkreśliła spółka MBTE, że zgodnie z art. 7 pkt 2 rozporządzenia nr 1215/2012 osoba poszkodowana w wyniku naruszenia reguł konkurencji ma w każdym razie możliwość pozwania sprawcy tego naruszenia przed sąd miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę, to znaczy, w sytuacji takiej jak w postępowaniu głównym, miejsca, w którym nastąpiło zakłócenie cen rynkowych i w którym poszkodowany twierdzi, że poniósł szkodę⁷⁹, przyznanie poszkodowanemu uprawnienia do wytoczenia powództwa przeciwko spółce zależnej mającej siedzibę w jego własnym państwie członkowskim pozwala uniknąć praktycznych zawiłości związanych z doręczeniem powództwa za granicą i wykonaniem ewentualnego wyroku nakazującego naprawienie szkody. Ponadto z materialnego, a nie wyłącznie proceduralnego

⁷⁷ Zobacz wyrok Skanska, pkt 38–40, w których Trybunał odsyła do wyroków: z dnia 11 grudnia 2007 r., ETI i in. (C-280/06, EU:C:2007:775, pkt 42); z dnia 5 grudnia 2013 r. (SNIA/Komisja, C-448/11 P, niepublikowany, EU:C:2013:801, pkt 22); a także z dnia 18 grudnia 2014 r. (Komisja/Parker Hannifin Manufacturing i Parker-Hannifin, C-434/13 P, EU:C:2014:2456, pkt 40).

⁷⁸ W przedmiocie znaczenia odstrasżającego skutku powództw o odszkodowanie zob. opinia rzecznika generalnego N. Wahla w sprawie Skanska Industrial Solutions i in. (C-724/17, EU:C:2019:100, pkt 46–50).

⁷⁹ Zobacz wyrok z dnia 29 lipca 2019 r., Tibor-Trans (C-451/18, EU:C:2019:635, pkt 37). Wydaje się, że w wyroku tym odstąpiono od kryterium *forum actoris*, które zostało uprzednio ustanowione przez Trybunał w wyroku z dnia 21 maja 2015 r., CDC Hydrogen Peroxide (C-352/13, EU:C:2015:335, pkt 56).

punktu widzenia, umożliwienie osobie poszkodowanej wyboru spółki, przeciwko której zamierza ona wystąpić z powództwem, zwiększa jej szanse na pełne zaspokojenie roszczeń odszkodowawczych.

69. Należy także odnieść się do argumentu podniesionego tytułem głównym przez spółkę MBTE w jej uwagach przedstawionych Trybunałowi, zgodnie z którym to argumentem w okolicznościach takich jak w postępowaniu głównym, w których powództwo o odszkodowanie ma wyłącznie charakter follow-on, sąd krajowy nie może nie uwzględnić określonej w decyzji Komisji definicji przedsiębiorstwa będącego sprawcą naruszenia, nie naruszając przy tym art. 16 ust. 1 rozporządzenia nr 1/2003, zgodnie z którym, „[j]eżeli krajowe sądy orzekają w sprawie porozumień, decyzji lub praktyk na mocy art. [101 TFUE lub art. 102 TFUE], które są już przedmiotem decyzji Komisji, nie mogą wydawać decyzji sprzecznych z decyzją wydaną przez Komisję [...]”.

6. W przedmiocie przestrzegania art. 16 ust. 1 rozporządzenia nr 1/2003 w ramach powództw o odszkodowanie typu follow-on

70. Spółka MBTE twierdzi, że ponieważ powództwo o odszkodowanie wytoczone przez spółkę Sumal opiera się wyłącznie na decyzji z 2016 r. i ponieważ w decyzji tej uznano, że tylko spółka Daimler jest odpowiedzialna za naruszenie, orzeczenie sądowe stwierdzające odpowiedzialność spółki MBTE za to samo naruszenie opierałoby się w sposób nieunikniony na pojęciu przedsiębiorstwa innym niż to, które zostało przyjęte przez Komisję, a zatem byłoby sprzeczne z decyzją z 2016 r.

71. Na wstępie pragnę zauważyć, że orzecznictwo, na które powołuje się w tej kwestii rząd hiszpański w swoich uwagach przedstawionych Trybunałowi, dotyczące równoległego stosowania prawa Unii i prawa krajowego w dziedzinie konkurencji⁸⁰, nie wydaje mi się istotne w niniejszej sprawie, ponieważ w okolicznościach sporu w postępowaniu głównym nie chodzi o stosowanie krajowego prawa konkurencji, lecz o wskazanie podmiotów, które są odpowiedzialne za naprawienie szkód wynikających z naruszenia art. 101 TFUE, która to operacja, jak wskazałem powyżej⁸¹, jest bezpośrednio uregulowana w prawie Unii.

72. Jak już zresztą przypomniałem, zgodnie z orzecznictwem Trybunału naruszenie prawa konkurencji Unii, za które zgodnie z zasadą odpowiedzialności osobistej odpowiada jednostka gospodarcza, musi zostać jednoznacznie przypisane osobie prawnej, na którą mogą zostać nałożone grzywny i do której należy skierować pismo w sprawie przedstawienia zarzutów⁸². W tym względzie Trybunał wyjaśnił, że ani art. 23 ust. 2 lit. a) rozporządzenia nr 1/2003, ani orzecznictwo nie określają, jaką osobę prawną lub fizyczną Komisja jest zobowiązana uznać za odpowiedzialną za naruszenie i ukarać nałożeniem grzywny⁸³.

⁸⁰ Rząd hiszpański powołuje się na wyrok z dnia 3 kwietnia 2019 r., Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie (C-617/17, EU:C:2019:283, pkt 25 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁸¹ Zobacz pkt 62 niniejszej opinii.

⁸² Zobacz wyrok Akzo, pkt 57.

⁸³ Zobacz wyrok z dnia 27 kwietnia 2017 r., Akzo Nobel i in./Komisja (C-516/15 P, EU:C:2017:314, pkt 51 i przytoczone tam orzecznictwo).

73. Wynika z tego, że Komisja dysponuje w tym względzie szerokim zakresem uznania⁸⁴ i że to do niej należy wybór – głównie ze względów związanych z wymogami ekonomii procesowej lub materiałem dowodowym, którym dysponuje Komisja – osoby lub osób prawnych spośród tych, które tworzą przedsiębiorstwo, do których należy skierować pismo w sprawie przedstawienia zarzutów i decyzję o nałożeniu kary. Jednakże wybór ten nie oznacza sam w sobie, ani w sposób wyraźny, ani dorozumiany, stwierdzenia braku odpowiedzialności podmiotów prawnych, które nie zostały ukarane, lecz które w każdym razie stanowią część jednostki gospodarczej, która dopuściła się naruszenia.

74. Z powyższego wynika, że wbrew temu, co twierdzi spółka MBTE, sąd krajowy może, nie naruszając zakazu ustanowionego w art. 16 ust. 1 rozporządzenia nr 1/2003, uznać, że odpowiedzialność za szkody spowodowane naruszeniem reguł konkurencji Unii ponosi osoba prawna, której nie dotyczy bezpośrednio decyzja, w drodze której Komisja stwierdziła to naruszenie i nałożyła w związku z nim karę, pod warunkiem jednak, że spełnione są kryteria uznania owej osoby prawnej za odpowiedzialną wspólnie i solidarnie z podmiotem lub podmiotami, do których była skierowana wspomniana decyzja.

75. Okoliczność, że w decyzji z 2016 r. Komisja wskazała wyłącznie spółkę Daimler jako „przedsiębiorstwo” odpowiedzialne za naruszenie, nie sprzeciwia się takiemu wnioskowi. Wskazanie to jest spójne z wyborem dokonany przez Komisję, aby ścigać i ukarać jedynie spółkę dominującą za antykonkurencyjne zachowanie, którego dopuściła się ona bezpośrednio, ale, jak już wskazałem, nie wyklucza ono, że do celów odpowiedzialności za szkody spowodowane naruszeniem również inne podmioty należące do tej samej grupy mogą zostać pozwane, jeżeli tworzą one wraz z ukaraną spółką jedną jednostkę gospodarczą.

76. Wreszcie, należy odrzucić argument spółki MBTE, zgodnie z którym uznanie, że odpowiedzialną za szkody spowodowane naruszeniem reguł konkurencji jest osoba prawna inna niż ta, której dotyczy decyzja Komisji będąca podstawą powództwa o odszkodowanie, byłoby sprzeczne z pkt 47 wyroku *Skanska*, w którym Trybunał orzekł, że pojęcie „przedsiębiorstwa” w rozumieniu art. 101 TFUE „nie może mieć innego zakresu w kontekście nakładania przez Komisję grzywien na podstawie art. 23 ust. 2 rozporządzenia nr 1/2003, a innego w kontekście powództw o odszkodowanie za naruszenie reguł konkurencji Unii”. W tym względzie należy jedynie zauważyć, że w wymienionym punkcie Trybunał odniósł się ogólnie do wykładni, jaką należy nadać pojęciu przedsiębiorstwa, które nie może różnić się w egzekwowaniu prawa na drodze publicznoprawnej i prywatnoprawnej, a nie do zastosowania tego pojęcia przez Komisję w konkretnym przypadku. W związku z tym, jak ponadto przyznaje sama Komisja w swojej odpowiedzi na pytania na piśmie zadane przez Trybunał w ramach środków organizacji postępowania, możliwość ustalenia przez sąd krajowy ewentualnej odpowiedzialności za szkody spowodowane przez spółkę zależną nie jest wykluczona z tego tylko powodu, że w decyzji, w drodze której Komisja stwierdziła naruszenie, nie nałożono na tę spółkę kary administracyjnej.

⁸⁴ Zobacz podobnie wyrok z dnia 11 lipca 2013 r., *Team Relocations i in./Komisja* (C-444/11 P, niepublikowany, EU:C:2013:464, pkt 159, 160). Komisja może zatem zdecydować o rozszerzeniu odpowiedzialności za naruszenie na spółkę dominującą, poza spółką bezpośrednio uczestniczącą w antykonkurencyjnym zachowaniu, lecz nie jest ona do tego zobowiązana, zob. wyrok z dnia 16 czerwca 2011 r., *Team Relocations/Komisja* (T-204/08 i T-212/08, EU:T:2011:286, pkt 156), potwierdzony wyrokiem z dnia 11 lipca 2013 r., *Team Relocations i in./Komisja* (C-444/11 P, niepublikowany, EU:C:2013:464, pkt 161).

7. Wnioski w przedmiocie trzech pierwszych pytań prejudycjalnych

77. Z powodów przedstawionych powyżej proponuję, aby Trybunał odpowiedział na trzy pierwsze pytania prejudycjalne, że w ramach powództwa o odszkodowanie, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, spółka może zostać uznana za odpowiedzialną za szkodę spowodowaną naruszeniem art. 101 TFUE, za które Komisja ukarała jedynie jej spółkę dominującą, jeżeli zostanie wykazane, po pierwsze, że ze względu na gospodarcze, organizacyjne i prawne powiązania między tymi spółkami tworzyły one w chwili popełnienia naruszenia jedną jednostkę gospodarczą, a po drugie, że zachowanie spółki zależnej na rynku, na który miało wpływ niezgodne z prawem zachowanie spółki dominującej, przyczyniło się w znacznym stopniu do osiągnięcia celu przyświecającego temu zachowaniu i do wystąpienia skutków naruszenia.

III. Wnioski

78. Na podstawie całości powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał uznał czwarte pytanie prejudycjalne zadane przez Audiencia Provincial de Barcelona (sąd okręgowy w Barcelonie, Hiszpania) za niedopuszczalne i odpowiedział na pierwsze trzy pytania prejudycjalne w następujący sposób:

„Artykuł 101 TFUE należy interpretować w ten sposób, że w ramach powództwa o odszkodowanie, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, spółka może zostać uznana za odpowiedzialną za szkodę spowodowaną naruszeniem tego artykułu, za które Komisja ukarała jedynie jej spółkę dominującą, jeżeli zostanie wykazane, po pierwsze, że ze względu na gospodarcze, organizacyjne i prawne powiązania między tymi spółkami tworzyły one w chwili popełnienia naruszenia jedną jednostkę gospodarczą, a po drugie, że zachowanie spółki zależnej na rynku, na który miało wpływ niezgodne z prawem zachowanie spółki dominującej, przyczyniło się w znacznym stopniu do osiągnięcia celu przyświecającego temu zachowaniu i do wystąpienia skutków naruszenia”.